

Josep Coll i Francesc Marca. La manca de bibliografia en català o en castellà féu nodrir la biblioteca franciscana de Verdaguer amb obres franceses i italianes. I és en aquestes dues llengües on es troben els referents més moderns de la biblioteca franciscana del poeta.

b) El gruix més important de la bibliografia franciscana moderna és posterior a 1882 i generada justament a causa de la celebració del setè centenari del naixement de sant Francesc. Per a Verdaguer, aquest fet suposava: 1) Que tinguin molta importància (i és fàcil de seguir en les anotacions dels manuscrits de *Sant Francesc*) obres dels segles xvi, xvii i xviii, com ho demostren les referències a Marcos de Lisboa, Cornejo o Coll i, entre les obres del xix, els estudis d'Ozanan, de Chavin de Malan i d'Emilia Pardo Bazán; 2) Que el poeta no arribi als estudis més innovadors sobre el franciscanisme publicats en el darrer tombant del xix. Em refereixo, sobretot, a les obres de Paul Sabatier, Panfilo de Magliano i Luigi Palomes.

c) El tipus de llibre franciscà que interessà més Verdaguer foren els estudis biogràfics i les obres poètiques inspirades en sant Francesc. Ho demostra el fet que gairebé la meitat de la biblioteca franciscana de què disposava són biografies i llibres poètics. També ho indiquen les marques de llapis a les bibliografies del llibre de Gaetano di Giovanni, on es pot comprovar que Verdaguer s'interessava, sobretot, per les biografies i pels poemes que havia inspirat sant Francesc en els escriptors catòlics.

recepció de «sant francesc»

El 26 d'agost de 1895, un mes i escaig abans de la publicació de *Sant Francesc, La Publicidad* se'n feia ressò a l'avançada, en donava un tast de cinc poemes i aprofitava l'avinentsa per a jugar una carta de defensa del poeta i del sacerdot. El text de presentació afirmava que, amb motiu de les tribulacions per què passava, «hemos tenido ocasión de hablar alguna vez con este varón justo, con este santo sacerdote, cuya discreción sorprende y cuya bondad cautiva. Se ve su alma buena a través de lo que dice, y se respira a su lado el bienestar del que está en presencia de algo superior...».

La informació incorporava fragments d'un article de Lluís M. de Llauder a *La Hormiga de Oro*¹¹⁴ i tancava afirmant que «Mosén Verdaguer es un justo, es un santo y además es un gran poeta, y es un deber, para los hombres de sano corazón y para todo el que siente su alma conmovida por la dulce poesía, respetarle y admirarle».¹¹⁵

Sant Francesc sortí de la impremta el 4 d'octubre, dia del sant d'Assís, i trobà immediatament ressò en diferents mitjans periodístics. *L'Aureneta* («Setmanari Català Il·lustrat»), que s'havia avançat, el 21 de setembre, reproduint el poema «La cigala», incorporà, el 26 d'octubre, «Lo violí de sant Francesc» i «In foco amore me mise» per falcar una breu ressenya de Pons de Solius:¹¹⁶ una crítica elogiosa que apuntava la recança d'un sant massa idealitzat i lamentava que l'autor no hi sabés veure «mes foses, mes juntas, completantse las duas naturalesas humana y divina [...], el S. Francesch del poema, sembla mes un ángel que ha vingut a la terra que no pas un home que s'ha fet ángel, fins arribar á semblar bessó de Jesucrist».

La Opinión (5-x-1895) reproduí els poemes «26 Setembre de 1182» i «Desposori de Sant Francesc i la pobresa»¹¹⁷ i *Diario de Mataró* (7-x-1895) i *Diario de Manresa* (11-x-1895) acusaren recepció de l'exemplar tramès per l'autor. A València, *Las Provincias* (11-x-1895) publicà el poema «La calàndria» amb una nota que presentava el poemari com una toia de flors místiques, on «los conmovedores pasajes de la vida de este gran santo estan referidos con deliciosa ingenuidad en una serie de romances que trascien-

114. L.M. de LL [Lluís M. de Llauder], «Un rato de conversación...», *La Hormiga de Oro*, any iii, núm.10 (març 1886).

115. La breu antologia de poemes franciscans era formada per: «Lo tresor de la pobresa», «Lo lliri de sant Antoni», «Lo violí de sant Francesc», «Fra Ginebre (Junípero)» i «La cítara angélica». Al peu de l'antologia s'apuntava: «Pàgines del llibre *Sant Francesc* a punt d'estampar».

116. «Ningú com Mossèn Verdaguer, hem dit, per entendre a Sant Francesch y cantarlo. Aquella figura geganta de l'esperit, migrada y raquítica de cos [...] necessitava un cantor de l'esperit ascetich y d'una prosa d'assimilació com Mossèn Cinto. Esperavam una obra mestre y obra mestre hem trobat [...]. May haviam vist a n'en Verdaguer mes clar, mes elegant, mes destre en el llenguatge y en el metre, mes just en las imatges, mes cisellador de la frase [...]»— *L'Aureneta*, any i, núm. 38 (26-x-1895)—.

117. La informació de LO, «Una nueva obra de Verdaguer», defensava que l'obra era perfectament acabada i que s'havia de rebre amb tot l'honor dins el món literari. Un món literari on alguns envejosos sembraven interrogants sense cap més resultat que la pèrdua de temps.

den á la vez á incienso y á tomillo». Per la seva banda, Mariano de Cavia signava un article a *Heraldo de Madrid* (15-x-1895)—«Letras de molde: *Sant Francesc*»—, amb molta retòrica disfressada:

A eso me limito: a saludar la aparición del poema. ¿Críticarle yo? ¡Sería profanarlo! Ni es posible descolgarse con *cánones estéticos* o con *impresiones profesionales* ante un senzillo ramo de azucenas, violetas y jazmines, que una mano delicadísima tomó del huerto ideal de los «primitivos» para servirlo en vaso de oro, cuya impecable labor pudiera ser envidiada del mismo Benvenuto. Eso se huele con delicia, se contempla con admiración... y no se toca. Nada de manoseos críticos. «Onoriamo l'altíssimo poeta».

Tot i això, el periodista madrileny mostrava el seu desacord i desconcert amb la qualificació de màrtir que Verdaguier atorga, en el poema «Lo cordó seràfic», al polític teocràtic equatorià Gabriel García Moreno (1821 - 1875): «Medrada estaría la fe católica si todos sus mártires fueran como aquel déspota».

Per terres occitanes, Frederic Mistral apuntava, a *L'Aiòli* (17-x-1895), el perfum i la frescor d'*I fioretti de san Francesco* que trobava escampats pel poema verdaguerià i, a Andalusia, *Diario de Cádiz* (23-x-1895) s'afanyava a publicar la traducció castellana del sant de casa, «Goigs del beat Diego de Cádiz», a cura de Francesc Tomàs i Estruch. *Diario del Comercio* (1-xi-1895), en un llarg suplement motivat per la publicació del «Dictamen pericial», inserí uns comentaris generals sobre *Sant Francesc* i *La Esquella de la Torratxa* (8-xi-1895) remarcava que era un llibre esperat amb interès, gairebé amb ansietat, per tot el que s'havia dit durant l'estiu de l'autor, «que hasta no faltá qui posés en dupte la integritat del seu estat mental, dominant per consegüent, entre una gran part del públich, lo legítim desitj de tornar a sentir al poeta, pera jutjar al home». Coincidia a remarcar que, en rigor, no es podia parlar d'un poema sinó d'un enfilall de poesia franciscana i destriava la bellesa de l'estil i la gràcia de la llengua: «En sos versos s'hi admira'l treball exquisit de las abellas que converteixen en mel sabrosa lo perfum de las flors». També hi va dir la seva, en defensa del poeta i en contra d'algun *mercenario crítico*, la publicació *La Moralidad* (12-xi-1895).

Aquest primer paquet informatiu, ressenyes de síntesi i comentaris que no depassen l'apuntament d'un parell de pinzellades, té dues coincidències significatives: tendeix a considerar desentertada la presentació del llibre com a poema unitari i bona part dels comentaristes, incapaç de defugir la barreja biogràfica i literària, alludeix a la singular situació personal del poeta. Tots dos elements també es passen per la majoria de les reflexions més assossegades i en posteriors papers de crítica més elaborats i extensos.

El primer a escriure un assaig de certa extensió fou Ernest Moliné i Brasés a *La Renaixença* (16-x-1895) i el següent després Pere Manaut i Taberner a *El Noticiero Universal* (3-xi-1895), Leopoldo Alas, «Clarín», a *La Publicidad* (8-xi-1895), Josep Soler i Miquel a *La Vanguardia* (9-xi-1895/16-xi-1895),¹¹⁸ Cosme Vidal—Josep Aladern—a *La Nova Catalunya* de Sitges (23-xi-1895) i Joan Maragall a *Diario de Barcelona* (14-i-1896).¹¹⁹

L'advocat i historiador Ernest Moliné i Brasés (1868 - 1940), a *Sant Francesc: Poema per mossèn Jacint Verdaguer*, demostra tenir apamada la bibliografia fonamental del franciscanisme del s. xix i, amb coneixement i criteri, dibuixa el marc que hi ocupen els poemes de Verdaguer. Creu que el títol unitari de «poema» és desentertat i que millor hi esqueia el d'enfilall de poesies franciscanes «donchs son aquestas poesias flors d'hermosissim color y flayre; muchas d'ellas (las millors) son las mateixas *Floretas de Sant Francesc* trasplantadas al catalá». Elogia, però, l'estil del poeta—«ple de sentiments y exquisitats, enamorat de Deu y la naturalesa y artista consumadissim en lo maneig de la llengua catalana»—i remarca que, per primera vegada, la literatura catalana ha rebut la visita de les lletres franciscanes. Tot i això, primfilat i meticulós, apunta una certa reticència sobre el misti-

118. El treball de Josep Soler i Miquel (1861 - 1897), a *La Vanguardia*, és la més extensa de les reflexions sobre *Sant Francesc*, de Jacint Verdaguer. Fou recollit en el volum pòstum—Josep Soler i Miquel, *Escritos*, 1898—conjuntament amb la narració «La última etapa de un alma», inspirada en un viatge d'algunes hores que féu Soler i Miquel en companyia de Jacint Verdaguer.

119. Joan Maragall, «Sant Francesc, Flors del Calvari». L'article s'incorporà a *Obres completes de Joan Maragall*, vol. xviii.

cisme del volum.¹²⁰ Traduït al castellà, el mateix article es publicà a *Revista de Gerona*, el desembre de 1895.

A la primeria de setembre d'aquell mateix any, el metge Pere Manaut i Taberner (1859 - 1921) havia diagnosticat la bogeria del poeta a les pàgines d'*El Noticiero Universal* (7-ix-1895)—«Una opinió en el pleito de mosén Jacinto Verdaguer»—basant-se en una anàlisi de la primera sèrie dels articles *En defensa pròpia* i apuntant que Verdaguer patia una teomania amb deliri de persecució. Un mes i escaig després la seva hipòtesi fou desautoritzada pel «Dictamen pericial» publicat el 31 d'octubre a *La Independencia Médica*,¹²¹ fet que motivà l'escrit de rèplica de Manaut «El pleito de mosén Jacinto Verdaguer y el delirio de persecución», a *El Noticiero Universal* (6-xi-1895).

És evident, doncs, que la reflexió de Manaut i Taberner sobre el volum franciscà del poeta—«Sant Francesch: Poema de mosén Jacinto Verdaguer», *El Noticiero Universal*, (3-xi-1895)—havia de ser militant respecte del punt que més cremava—la hipotètica bogeria de mossèn Cinto—i s'inseria de ple en les mateixes coordenades de les altres dues referències. Hi apuntava que

la silueta del autor se transparenta en sus páginas [...], se hace la apología de la pobreza, pleito en el cual sale triunfante la mansedumbre frente a los placeres de la tierra. Parece como que en él el autor defiende una tesis como propia [...], niega la locura llamándola santidad [...]. Como defendiéndose de sus actos, de sus disturbios, de sus incongruencias, se ampara bajo el reputado

120. «Lo misticisme en la acepció genuïna que'l nostre Menéndez y Pelayo li donà en un celebre discurs, no podem dir que's trobi en aquest darrer llibre de Mossen Verdaguer, per més que hi sia en alguns dels anteriors. Lo nostre millor poeta mistic s'ha enamorat de la llegenda franciscana per lo que té de atractívola a las ànimas candorosas y amants de la naturalesa (amor als aucells, a las flors, etc.); segurament aixís serian en sa juvenesa sas primeras devocions al Sant, de que'ns parla en lo prólech, y ha volgut conservarlas senceras deixant de banda las ardentísimas efusions místicas y'ls éxtassis que, si bé de més alt linatje poètic, semblan poch avinents ab la poesia primaveral esmentada [...]», *La Renaixença* (16-x-1895).

121. *La Independencia Médica* (31-x-1895). El «Dictamen pericial» fou signat per una junta facultativa presidida per Joan Giné i Partagàs, degà de la Facultat de Barcelona i director del manicomi Nova Betlem, i formada per onze especialistes. Les conclusions sobre la salut mental de Verdaguer eren ben clares: «1. Psíquicamente el Rdo. D. Jacinto Verdaguer es evidente para los firmantes que su inteligencia funciona con cabal integridad. Que en cuanto a facultades éticas o morales, a la par que atesora elevadísimos sentimientos altruistas, es muy emocionable, y sobre todo posee escasas energías. 2. Que no se advierte en su mente indicio alguno frenopático».

nombre de Jesucristo para demostrar así el uso completo de sus facultades.

També hi afegí judicis de crítica literària remarcant que l'estil i la llengua eren de volada—«Afiligranado el lenguaje, hermosas las estrofas, elegante y melodiosa la dicción»—, que el nom *poema* referit al conjunt era discutible—«poema llama a su obra Verdaguer y bien debería saber... que no lo es»—i que s'hi notava massa que el volum era escrit en èpoques diferents, «si la diversidad de fechas que algunas veces se mencionan no lo demostraran, la diversidad y heterogeneidad de puntos de vista nos lo advierten»—.

Per la banda oposada al paper de Manaut, rodaren els curiosos comentaris de Josep Aladern [Cosme Vidal i Rossich] a *La Nova Catalunya*—«Moviment literari: *Sant Francesch*» (23-xi-1895)—: un treball acumulatiu que suma, en un mateix article, aspectes de crítica social, l'apassionada defensa de Verdaguer i un conjunt de notes punyents sobre el contingut del poema. Severament, Aladern s'adreça als que volen fer passar per boig Verdaguer, a les «classes elevades, que s'elevan tal volta per lo que tenen de vuydas» i que no han «produit may entre nosaltres més que sers estúpits y desentranyats explotadors». Surt tot seguit en defensa del poeta recalcant que «ha respost a la calumnia ab un poema de maravellosa poesia», però discrepa del contingut de l'obra perquè, als de *La Nova Catalunya*, «el misticisme ens causa un efecte deplorable: ens resulta cómic y molts cops fins ridícul». La qual cosa no impedeix un tancament ditiràmbic: «Y si Verdaguer es el mes gran de nostres poetas fins cantant las tenebras, ¿quan no ho será cantant la llum? Catalunya: ¡de genolls devant del teu geni!»

Els articles de Manaut i Aladern tipifiquen la divisió de la societat catalana davant el drama de Verdaguer. Són papers militants, més que no pas de crítica literària, inscrits a alguna de les opcions partidistes des de les quals es jutjava la rebellia verdagueriana. Els altres tres articles—Leopoldo Alas, «Clarín», Josep Soler i Miquel i Joan Maragall—assagen de centrar-se més en l'exercici reflexiu i crític, tot i que tampoc no defugen la dramàtica circumstància per què passava Verdaguer.

Leopoldo Alas, «Clarín», introdueix les notes de la «Revista mínima»—*La Publicidad* (8-xi-1895)—amb un gest d'humilitat respecte del seu coneixement del català¹²² tot i deixar clar, però, que Verdaguer, «el poeta perseguido, se consuela de su desgracia... cantando y publica su *Sant Francesch*, poema místico en que la inspiración verdadera, al servicio de la más genuina piedad, produce algo muy raro en nuestro tiempo y en nuestra tierra: un poco de poesía». D'altra banda, el desconeixement relatiu de la llengua, apunta, «no quita que alabe el fondo del poema, la sinceridad y feliz expresión del sentimiento cristiano que le da vida». I, més encara, quan demostra un coneixement precís de la bibliografia franciscana més actual:

San Francisco es el gran imán místico de la Edad Media, que atrae y atraerá por siglos y siglos el corazón de todo hombre que ame el ideal más santo que brilló en la tierra. El estudio histórico del *Cristo de la Edad Media* ha adelantado no poco en los últimos tiempos con obras como la del clérigo Le Monnier y la de Sabatier; el misticismo italiano a que el santo de Asís sirve de núcleo, también ha sido comprendido hasta el fondo en nuestros días, como lo prueban algunos pasajes de Paul Bourget, y particularmente los hermosos monográficos del historiador Gebhart.

Per a accentuar-la amb èmfasi, «Clarín» tria la figura de Giacomone de Todi—el probable autor d'*Stabat mater dolorosa*, «el enamorado de Jesús que hasta en el infierno esperaba ser feliz, llevando como llevaba, en el corazón a Cristo»—i, en el fil de la mateixa argumentació, pondera la composició que Verdaguer dedica al boig-místic de Todi: «Una sencilla, graciosa, delicada poesía que voy a copiar entera. Es digna del hombre excepcional que la inspiró». Després de copiar el poema, la síntesi que tanca

122. «No me atrevo a juzgar, con detenido examen, el nuevo libro de Verdaguer, porque me tengo por incompetente en la materia, por lo que toca a la forma. Poesía catalana para mí es cosa que me recuerda lo de 'graecum est, non legitur'. Admiro, y a mi modo saboreo, los buenos versos de esa lengua, pero la conozco muy poco para creerme en aptitud suficiente para ejercer el 'famoso sacerdocio' crítico tratándose de lo que tan medianamente entiendo.

»Por esto, solo por esto, me he abstenido siempre de hablar del importantísimo movimiento contemporáneo de las letras del noble principado. Del mismo Verdaguer, en obras anteriores, de Maragall, de otros varios hubiese escrito con mucho gusto, a no impedírmelo los escrúpulos señalados».

l'article de l'autor de *La Regenta* és d'una impagable subtileza: «¡Pobre Jacoponi si en vez de aparecérsese Jesús se le presenta el Obispo de Barcelona, o el de Cádiz, o el de Granada... o el P. Goberna!».

Josep Soler i Miquel (1861 - 1897), escriptor d'idees krausistes, deixeble de Giner de los Ríos i amic de Maragall, va escriure, per a *La Vanguardia*, el comentari més extens sobre el poema *Sant Francesc*. Soler i Miquel s'havia sentit seduït per l'obra i l'experiència de Verdaguer¹²³ i, com en el cas d'Ernest Moliné i de «Clarín», coneixia la bibliografia franciscana del xix. El seu assaig, «*Sant Francesc*»: *Poema per mossèn Jacinto Verdaguers* estructura en dues parts. La primera part evoca la singularitat del sant partint d'una afirmació del pròleg verdaguerià: *Lo més dolç i poètic dels sants, qui és ensems lo més dolç i lo més sant dels poetes*. En la segona part converteix el seguiment del volum en una lectura i un comentari personalitzats. Coincideix amb altres comentaristes a assenyalar *I fioretti di san Francesco* com a font d'un bon nombre de composicions, fins al punt—remarca—que el llibre «es sobre todo, una “traducción” de los principales temas de la vida y leyenda del santo a una forma y lenguaje poético-popular [...] naturalmente, inevitablemente, con la maestría característica del que tal hizo, no superada ni aproximada por ningún poeta de tierras de España en nuestros días». També creu, com els altres comentaristes, que sembla més adient el nom de romanceret que no pas el de poema, però ho sap justificar per la implicació biogràfica del poeta: «Hay fragmentos que acusan tanta emoción, tanto elemento personal, tal asimilación y conjunción de sentimientos con los de los datos o antecedentes proporcionados por aquellos temas, que a veces el poeta casi tiene derecho a decir: “Jo canto y em canto”».

La lectura de Josep Soler i Miquel és d'una notòria lucidesa i de les més acostades a l'ànima mateixa del poemari franciscà de Verdaguer. També la de Joan Maragall segueix aquesta visió d'un poema que fa de mirall de l'experiència personal de Verdaguer i

123. Vegeu «La última etapa de un alma», dins Josep Soler i Miquel, *Escritos*, pp. 5-14. També el to abrandat de la breu correspondència amb Verdaguer. EJV, vol. ix (1894-1896), carta 1.079.

desplega una reflexió conjunta sobre dos llibres germans, *Sant Francesc, Flors del Calvari*. Amb la particularitat que Maragall apunta d'abans els orígens del problema:

Mucho de personal palpitaba ya en aquel riquísimo breviario que publicó dos años hace con el título de *Roser de tot l'any*; sin embargo, allí no había aún la voluntad del poeta de gritar y mostrarse todo entero [...]. En *Sant Francesc* y en *Flors del Calvari* se abre el poeta y se abandona a una autopoetización que infunde a estos dos libros un vigor excepcional. En el primero, el subjetivismo del fondo está como velado por el objetivismo del asunto, y aún muchas de las composiciones que lo integran son indudablemente escritas con anterioridad a la decisión de mostrar el poeta su interior.

[Joan Maragall, «Notes Critiques de literatura catalana», pp. 24-25]

Un darrer bloc d'apunts sobre la recepció de *Sant Francesc* es nodreix de les referències de l'epistolari¹²⁴ i de papers privats que després han esdevingut públics. Com el *Dietari*¹²⁵ de Francesc Rierola, que fa un seguiment de l'aventura del poeta d'ençà de la visita que li féu a la Gleva, l'agost de 1894. D'aquell encontre, Rierola en sortí espiritualment envigorit¹²⁶ i la relació es man-

124. A EJV, vol. ix (1894-1896). Es poden seguir les referències següents referides a *Sant Francesc*: carta 1.133 (d'Exuperi de Prats de Molló, que insinua la possibilitat de traduir al francès alguns poemes de *Sant Francesc*); carta 1.135 (poema franciscà de Francesc Ubach i Vinyeta); carta 1.136 (de Salvador Catasús); carta 1.138 (de Narcís Oller, que el felicita pel llibre franciscà i assenyalava els poemes que més li plauen); carta 1.139 (de Ramon Masifern, que li demana que faci una tramesa de vint-i-quatre exemplars de *Sant Francesc* al llibreter tarragoní Josep Armengol); carta 1.141 (de Domènec Farreras, director del «ddmn»); carta 1.142 (de Terenci Thos i Codina); carta 1.143 (del caputxí P. Rupert de Manresa); carta 1.145 (de Johannes Fastenrath); carta 1.146 (de Francesc Falgar); carta 1.147 (de Francisco Blanco García); carta 1.151 (de Jaume Brossa, que regracia la tramesa del llibre); carta 1.152 (de F. Tomàs i Estruch, que li comunica que ha traduït al castellà els *Goigs del beat Diego de Cádiz*); carta 1.154 (d'Elisa Gay); carta 1.159 (de Cosme Vidal, amb la tramesa d'un exemplar de *La Nova Catalunya*).

125. Francesc Rierola, *Dietari*. Vic. Eumo Editorial, 1983. (Pròleg i edició a cura de Segimon Serrallonga).

126. «Allà hi ha fet un niu l'Aucell de dolçissims cants; allà és, abstret de les coses de la terra, tranquil pensant ab lo bé, practicant-lo, i qui sap si formant en sa fantasia de poeta nous cants, nous sospirs, que semblen vinguts de paisos llunyans, essent els més catalans que broten en la nostra terra! Allà el veia sentat en una humil cadira, vestit ab sa sotana, les mans sobre els genolls, la mirada dolça fugint de la terra, per anar-se'n instintivament cap al blau del cel: el devot, el místic, aquell home de fe i de caritat, de contemplació interior [...]. Concisa i serena, sa paraula raja com aigua d'una deu amagada. Sa conversa naturalment se'n va a les coses santes. Ab quatre mots descriu un idil·li [...]. Per ell la mellor mort és morir en un hospital: les penes d'aquest món són dolces i alegries en un altre». Francesc Rierola, *Dietari*, pp. 62-63.

tingué cordial fins al març de 1895. El procés es capgirà el 17 de juny amb la fugida de Verdaguer de la Gleva. Aquell dia Rierola va escriure: «Ai, que això és el desenllaç d'un drama!—he pensat—Això és el principi d'un acabament; això és la buidor que en el cap del poeta deixa el seny que se'n va: és la primera invasió forta de les tenebres que entren en el lloc abans aclarit per vivíssima llum». El 7 d'agost torna a insistir-hi censurant que el sacerdot publiqui a *La Publicidad*, «periòdic sectari, que mil voltes ha fet el caldo gras a la maçoneria»; i quan, a la primeria d'octubre, surt el llibre de Verdaguer, els comentaris s'acaben d'enfosquir:

Aquesta vesprada surt als aparadors de les llibreries el «Sant Francesc» de Mossèn Verdaguer. En cap indret del llibre s'indica que s'haja precedit a la publicació la llicència de l'Ordinari,¹²⁷ requisit que mai faltava en els llibres del poeta. Fa tristor veure aquesta diferenta manera d'obrar, fins dol que el poeta en la dedicatòria se diga «el darrer i més inútil dels seus germans» (els terciaris).

La història es tanca amb aquesta nota de desencís, el 9 de novembre:

«M'he compromès a escriure pel “Correo Catalán” una crítica del “Sant Francesc”: me'n sortiré ab unes quantes ratlles, sense dir mentides, però sense dir tot lo que sento, perquè a l'afligit no vull donar-li, sens gran motiu, més aflicció».¹²⁸

Un altre testimoni crític amb l'actitud de Verdaguer, el presenta Narcís Oller a *Memòries literàries: Història dels meus llibres*. A diferència del viatge cap al desencís de les notes de Francesc

127. També Sardà i Salvany notà l'absència d'aquest requisit i les seves gestions obligaren Verdaguer a canviar de casa editorial. Ho explica en carta a mossèn Joan Güell, el 29 d'octubre de 1895: «Presentó a nuestra Tipografía su último Poema *Sant Francesch*, pero yo advertí al impresor que antes se pusiese de acuerdo con el Sr. Obispo de Vich para no hacer dicha impresión sin el expreso consentimiento de éste. Algo debió comprender de eso Verdaguer, cuando de la noche a la mañana retiró los originales». Manuel Monjas, *Mosén Jacinto Verdaguer: Documentos...*, op. cit., p. 466.

128. Francesc Rierola, *Dietari*, op. cit., pp. 83-89.

Rierola, les pàgines de Narcís Oller són de severa sornegueria per a apuntalar la tesi d'un Verdaguer que fa comèdia, que té un capteniment babau i que ha esdevingut joguina de la voluntat de *doña* Deseada.

El testimoni és del mes de juny de 1896, quan Narcís Oller volia convèncer Benito Pérez Galdós de la falsedat i la hipocresia que hi havia en el cas Verdaguer. L'escriptor canari era a Barcelona, on havia estrenat *Los condenados*, i demanà de visitar Verdaguer. D'una banda volia regraciar-li la tramesa d'un exemplar de *Sant Francesc* i, de l'altra, sentia una lògica curiositat perquè dues novel·les que acabava de publicar, *Nazarín* i *Halma*, tenien un tram argumental amb punts de contacte amb el cas del sacerdot català.

¡Qué bobada!—vaig fer jo, mort de riure—¿Cree usted, querido Galdós, que vamos a encontrar allí una reencarnación de su Catalina Artal y otra Pedralba? ¿Es que ha tomado usted en serio todas las paparruchadas que le han contado en la librería López sobre la supuesta persecución que se ha desatado contra el Nazarín de carne y hueso que cuatro sectarios o visionarios [...] quieren ver personificado en el Padre Verdaguer, como usted le llama? No lo creo loco, ni santo [...].

El relat que vaig fer-ne al meu conspicu oient, vaig procurar adreturar-lo amb el fi, primerament, de fer ben palesa la diferència innegable que existia entre el caràcter de Nazarín, tot humilitat i obediència, perdó i renunciament de les vanitats humanes i àdhuc als més petits béns naturals que poden endolcir la vida, com un altre Sant Francesc, i el de l'actual mossèn Cinto, invocant sempre sa celebritat de gran poeta, rebel·lant-se contra l'autoritat de son superior eclesiàstic per continuar amb sos exorcismes; vivint amb la vídua Duran, que, tan hipòcritament l'exploitava i per la qual contreia deutes.

Por lo único que Verdaguer ha sentido pasión verdadera es por su arte, o si quiere usted por su aplauso. [...] Lo repito: su misticismo ha sido siempre una autosugestión puramente poética. Yxart, nuestro sagaz Yxart, con admirarle tanto como vale, ya nunca creyó en su aparente humildad cristiana ni tuvo nunca por de oro fino sus admirables «Idil·lis i Cants Místics» [...]. Ya ve usted [...] y luego publicando sus no menos estridentes «Flors del Calvari», preciosísimas sí por su vibrante dicción e inagotable númen, pero algunas de ellas tan empapadas de despecho y de rencor, que el

velo de resignación cristiana con que pretendió envolverlas el sacerdote resulta del todo irrisorio.¹²⁹

Tot i que Verdaguer va comptar amb nombrosos suports incondicionals i que el seu cas va generar molta simpatia popular, actituds com la de Narcís Oller o del mateix Francesc Rierola, diferents des d'una perspectiva ideològica, eren moneda corrent entre els literats catalans contemporanis. Sobretot els que vivien a Barcelona. Se'n queixava Justí Pepratx, el 14 d'abril de 1897, al mateix Narcís Oller:

Veig que no som del mateix parer, los d'ací i els de Barcelona, respecte del tristíssim assumpte del nostre atribolat gran poeta i amic. Se pot que vosaltres ne sapigueu més que nosaltres. Mes tal vegada vosaltres no veieu o passeu de llarg coses que a nosaltres ens cremen els ulls. Així es que vosaltres semblau amnistiar los de casa López de sa conducta poc digna, i se podria dir torpe i ingrata, envers un sacerdot, un amic de tants anys, qui sense motiu i sense explicació l'han llançat al carrer i fet passar per dement [...]. Doncs s'ha despertat aquí i per tot lo migdia de França a favor de l'atribolat poeta un tal moviment de simpatia, que no es pot expressar; i cada dia va creixent, i no es parará fins que se li haja fet justícia.¹³⁰

Per rematar-ho amb un darrer exemple, l'actitud que no acabava de plaure a Justí Pepratx es ressegueix en el testimoni de Josep Pin i Soler. A *Comentaris sobre llibres i autors* s'entesta a buscar les pessigolles de la contradicció en l'actuació de Verdaguer en aquesta anècdota: «Vaig trobarlo un dia al pujar a dinar, Passeig de Gràcia amunt, i al veure'l, mon salut fou d'enhonorabona pel llibre que acabava de publicar, "Flors del Calvari" i del qual ell m'havia enviat un exemplar a casa, feia dos dies». En el decurs de la conversa, però, el narrador tarragoní li comentà que els seus versos no li semblaven sincers, i que conceptes com «morfoneume, atuhiume, anihilaume», no lligaven amb les cartes d'*En defensa pròpia*. Quan

129. Narcís Oller, *Memòries literàries: Història dels meus llibres*, pp. 276-279. La relació amb les obres de Galdós (*Nazarín* i *Halma*) ha estat estudiada per Walter T. Pattison a «Verdaguer y Nazarín», *Cuadernos Hispanoamericanos*, núms. 250-252 (octubre 1970-gener 1971).

130. Carta reproduïda per Narcís Oller a *Memòries literàries...*, op. cit., p. 293.

Verdaguer argumenta que el bisbe Morgades *ha volgut fer-me tancar per boig, ha vingut la justícia a casa meva, m'han enviat a la Gleva portant-me fins a Vic [...] en tercera*, Pin i Soler aprofita ràpidament la contradicció per concloure: «Millor! Lo Seràfic Sant Francesch hi hauria anat a peu descalç, content, alabant a Déu i als homes...». «Morfoneume, atuhiume, anihilaume» vaig repetir-li somrient, estrenyent-li afectuosament les mans, dient-li una vegada més que, si per alguna cosa em creia útil, no tenia més que manar». ¹³¹

La reivindicació franciscana de Verdaguer del període 1945-1953

El 1945, passats cinquanta anys de la publicació de *Sant Francesc*, s'escunçà la celebració del primer centenari del naixement del poeta, un aniversari que fou manipulat per la conjuntura de la postguerra i enaltit bàsicament des de perspectives hispàniques alienes al catalanisme tradicional. ¹³² En aquest context, el franciscanisme català aprofità l'avinentesa per a subratllar el cinquantenari del poema i reivindicar, de passada, un suposat i fonamental franciscanisme de Verdaguer. L'abril de 1945 *El Apostolado Franciscano* li dedicà un número d'homenatge i es convertí, en endavant, en un espai vindicatiu del poeta i dels detalls franciscans que es pouaven de la seva trajectòria biogràfica i literària. Potser els caputxins catalans consideraven que era bo per als interessos de l'orde, i ho devia afavorir, d'altra banda, la conjuntura religiosa de la postguerra; tal vegada n'estaven íntimament convençuts i, sens dubte, es consideraven hereus de les actituds de Rupert M. de Manresa i de Miquel d'Esplugues, que havien manifestat la seva atenció i solidaritat al cas Verdaguer. ¹³³

131. Josep Pin i Soler, *Comentaris sobre llibres i autors*, pp. 250-253.

132. Vegeu «Cent anys de crítica verdagueriana», dins Isidor Cònsul, *Jacint Verdaguer: Història, crítica i poesia* (Barcelona: Edicions del Mall, 1986), p. 125 i ss.

133. El caputxí Rupert M. de Manresa (Manresa 1869 - Gènova 1939) fou guardià del convent de Sarrià, secretari del cardenal Vives i Tutó i secretari general de l'orde. El desembre de 1894 va encomanar al poeta els *Goigs del beat Diego de Cádiz*, l'octubre de 1895, actuant de mitjancer del bisbe Morgades, oferí a Verdaguer el convent de Sarrià per si s'hi volia retirar una temporada. Vegeu Manuel Monjas, *Mosén Jacinto Verdaguer: Documentos...*, op. cit. Miquel d'Esplugues (Esplugues del Llobregat 1870 - Barcelona 1934) publicà *La tragèdia de mossèn Verdaguer*, aportació cabdal a l'estudi de les actituds franciscanes de Verdaguer.

Per un altre costat, tampoc no devia ser aliè a tot l'afer que *El Apostolado Franciscano* es cuinés en el mateix convent de caputxins de Sarrià que va estar a punt d'acollir el poeta en els seus dies més atribolats. Sigui com sigui, la publicació esmentada va festivar el doble aniversari amb arguments que afavorien la tesi d'un Verdaguer franciscà.¹³⁴

I no fou, solament, la florida d'un únic homenatge. Vuit anys després, el número de maig-juny de 1953 d'*El Apostolado Franciscano* contribuí a la segona celebració verdagueriana de la postguerra, el cinquantenari de la seva mort, i li tornà a dedicar un número d'homenatge amb la voluntat d'incidir en els aspectes més cantelluts de la seva biografia.¹³⁵ L'estratègia coincidí amb una revifalla dels estudis biogràfics sobre Verdaguer, atès que el cinquantenari de la mort generà una abundosa bibliografia biogràfica¹³⁶ a la qual se sumaren dos caputxins de Sarrià: Basili de

134. L'editorial d'AF, any xxxvii, núm. 369 (abril 1945), deia: «Celebrase este año el Centenario del nacimiento del insigne poeta catalán Mosén Jacinto Verdaguer (17 mayo 1845), y el Cincuentenario de su primera edición del poema "Sant Francesch" (1895), fecha, preferentemente esta última, que no puede pasar desapercibida a este nuestro portavoz franciscano. Y es porque Jacinto Verdaguer, con o sin el poema del "Poverello" viene a ser un franciscano cien por cien [...]. Desgajado del marco franciscano aparece un Jacinto Verdaguer a veces brusco, otras reactivo, desconcertante... el de la "Defensa propia" y de las amargas y desesperanzadas "Flores del Calvario". Dentro del marco franciscano, la figura de Verdaguer toma relieve, se esclarece, pues describe la lógica de una parábola que va desde la elevada intuición mística del estigmatizado del Alvernia hasta la exaltación de unas horas de "desconhort" del doctor iluminado de la isla dorada [...]. Un repàs al sumari d'aquest número d'homenatge deixa ben clares quines són les intencions immediates de la publicació. P. Nolasco de El Molar escriu «Verdaguer, poeta franciscano», Jaume Sarri «Verdaguer en "Sant Francesch"», Antoni Esclasans «Verdaguer y la poesia franciscana», Ramon Rucabado «Amor me puso en el fuego», Luis Aguirre «Jacinto Verdaguer, poeta franciscano» i P. de Moyá «Verdaguer, dechado de terciarios».

135. Per a aquest segon número d'homenatge, AF—any xli iv, vol. xxxvi, núm. 451 (maig-juny 1953)—aprofità material dels llibres del P. Manuel Monjas (*Mosén Jacinto Verdaguer: Documentos inéditos*) i del P. Miquel d'Esplugues (*La tragedia de mosén Verdaguer*), al costat de treballs originals d'Octavi Saltor («El misticisme franciscà de Mn. Cinto»), Pacífic de Vilanova («De la Gleva a Barcelona: La fecha de una carta»), J.S. Verni («La familia Durán y Verdaguer: Algunos datos desconocidos»), P. Andrés de Mallorca («Mosén Jacinto Verdaguer y el B. Ramón Llull») i Basili de Rubí («Unas invitaciones de los Capuchinos a Verdaguer»), entre altres.

136. Aquell any aparegueren els estudis de Josep Miracle, *Verdaguer amb la lira i el calze* (Barcelona: Aymà, 1952), el de Sebastià Juan Arbó, *Verdaguer: El poeta, el sacerdote i el món* (Barcelona: Aedos, 1952), i el de Joan Torrent i Fàbregas, *Jacint Verdaguer: Resum biogràfic* (Barcelona: Barcino, 1952). Tres anys abans, el 1949, Joan Bonet i Baltà havia publicat l'estudi «El sacerdote i poeta Jacint Verdaguer» (epileg a l'edició d'*Obras Completas*, de l'Editorial Selecta) i, des de 1952 fins a 1959, l'interès biogràfic per Verdaguer donaria, encara, els títols següents: Jesús Pabón, *El drama de mosén Jacinto* (1954), Josep Pereña, *Els darrers dies de la vida de Jacint Verdaguer* (1955), Delfi Abella, *Mosén Cinto vist pel psiquiatre* (1958), i Basili de Rubí, *La última hora de la tragedia: Hacia una revisión del caso Verdaguer* (1958).

Rubí¹³⁷ va publicar *La última hora de la tragedia: Hacia una revisión del caso Verdaguer* (1958), i Pacífic de Vilanova multiplicà el nombre d'articles a la premsa amb la intenció de presentar elements nous que il·luminessin la sotraguejada biografia del poeta. En publicà alguns a *Destino* i, el 1953, obrí a *El Apostolado Franciscano* la secció «Captando Ondas» amb la intenció de convertir-la en un marc de confrontació sobre el debat biogràfic verdaguerià dels anys cinquanta.¹³⁸

De tota manera, l'esforç més coherent per a defensar els hipotètics valors franciscans de Verdaguer es troba en el número monogràfic que el 1959 li dedicà la revista *Criterion* contrabalançant dos temes fonamentalment vinculats a les virtuts franciscanes: «Verdaguer: poeta de la humilitat i de la caritat».¹³⁹ Per mirar d'il·lustrar la humilitat, s'hi apuntaren Octavi Saltor, Isidre Magriñà, Àlvar Maduell i Antoni Balasch, que no aportaren gran cosa enllà del tòpic i l'apologia. L'altre eix del número, la caritat, fou treballat per Joan Torrent i Fàbregas, Agustí Esclasans, Josep Pereña i Esteve Calzada.

Fora dels cercles franciscans i en aquest context que va de 1945 a 1952, es produí una de les reflexions de Josep M. de Sagarra sobre Verdaguer i el comentari d'un poema emblemàtic del *Sant Francisc* verdaguerià: el mateix «Jacoponi» que havia ponderat

137. Basili de Rubí (Rubí 1899 - Barcelona 1986) fou historiador caputxí i fundador de l'entitat Franciscalia (1948). També fou l'editor de la revista *Estudios Franciscanos* i iniciador de la prestigiosa *Criterion*.

138. Pacífic de Vilanova (Vilanova de Bellpuig 1913 - Barcelona 1958) publicà a *Destino*, en forma de «Cartes al Director», els articles següents: «La carta del doctor Morgades a Verdaguer»—núm. 816 (28-iii-1953)—, «La familia Duran y Verdaguer»—núm.820 (25-iv-1953) i núm. 826 (6-vi-1953)—, «La casa asilo de Vich y Verdaguer»—núm. 832 (18-vii-1953) i núm. 837 (22-viii-1953)—, «El texto de una carta a Verdaguer»—núm. 844 (10-x-1953)—. De tota manera no trobà a *Destino* les facilitats ni la col·laboració que cercava. Per això inaugurarà, a AF, la secció «Captando Ondas», per a convertir-la en un marc de debat biogràfic verdaguerià.

139. Hi participaren Joan Arús i Colomer («El miracle de Verdaguer»), Octavi Saltor («Verdaguer, poeta de la humilitat»), Isidre Magriñà («Apologia del poeta de la humilitat franciscana»), Àlvar Maduell («Verdaguer i els frares caputxins»), Antoni Balasch i Torrell («L'innat franciscanisme de Jacint Verdaguer»), Joan Torrent i Fàbregas («Les diferents interpretacions de la caritat en el drama de Verdaguer»), Agustí Esclasans («Verdaguer avui»), Josep Pereña («Verdaguer, sacerdot i apòstol»), Esteve Calzada i Alabedra («Petita història d'un autògraf verdaguerià») i Basili de Rubí («Malalties de Verdaguer: A propòsit d'unes dissertacions mèdiques»).

«Clarín» i que, per a Sagarra, esdevé un mirall clar de la pròpia situació del poeta:

Aquest «Jacoponi» que s'abraça als troncs dels arbres pensant que abraça Jesús, i que pren les ximpleres per pràctiques evangèliques, ¿no és l'home que surt de casa el marquès de Comillas, que es resigna a anar a la Gleba, que en fuig de por que no el tanquin en un asil, que s'amaga al carrer d'Aragó, a casa d'aquelles «pobres dones», que es rebel·la contra el bisbe esgrimint l'arma de la seva pobresa i de la seva persecució?¹⁴⁰

descripció dels manuscrits

A la Biblioteca de Catalunya es conserven quatre manuscrits de *Sant Francesc* (ms 380/ii, ms 380/iii, ms 380/iv i ms 380/v) que pertanyen als dos moments fonamentals de la redacció del poema, 1882 i 1895. Abans de detallar-los, els designo amb un altre nom en funció de la seva antiguitat i així figuraran, en endavant, en aquestes pàgines: el ms 380/ii, que és el més antic, es converteix en ms a i el ms 380/v en ms b. Els altres dos, ms 380/iii i ms 380/iv, conserven el mateix ordre i es converteixen en ms c i ms d, respectivament.

Ms A (ms 380/ii)

És el més antic i conté els esborranys de «Desposori de Sant Francesc i la pobresa», de la primera versió d' «Impressió de les llagues», de «Predicant als aucells» i de «Lo noi ressuscitat». És a dir, els romanços que, amb «Sant Francesc s'hi moria», foren publicats, el 1882, amb el nom de *Salteri Franciscà: Romancets sobre la prodigiosa vida del patriarca sant Francesc*. Els apuntaments més antics són del mes de setembre de 1882, poc abans de l'aplec a

140. «Mossèn Cinto, poeta nacional», text llegit per Josep M. de Sagarra en la sessió d'homenatge a Verdaguier celebrada per Amics de la Poesia, a Barcelona, el dia 17 de maig de 1945. Fou incorporat a *Miscel·lània Verdaguier* (1946) i, el 1968, juntament amb «L'espectre de mossèn Cinto», configurà el volum *Verdaguier, poeta de Catalunya*.

Sant Francesc s'hi Moria. La resta s'han de datar immediatament després, primer a Folgueroles i més tard a Las Cabezas, a Extremadura, on Verdaguer passà la segona quinzena d'octubre i tot el mes de novembre. Retornat d'Extremadura, encara hi treballà unes quantes setmanes del mes de desembre. En un dels fulls hi ha l'anotació: *Las Cabezas, 13 de novembre de 1882*, i en dos més les dates de 9 d'octubre i 10 d'octubre al costat, respectivament, dels esborranys de «Les roses de la Porciúncula» i «Lo naixement de Sant Francesc».

El ms a és compost per trenta-set fulls de mida i característiques diferents que formen una llibreta casolana preparada pel mateix poeta. Conté esborranys, versions i variants d'una vintena de poemes: *La cítara angèlica*, *Naixement de sant Francesc*, *La sala d'armes* [*Lo cavaller de la Creu*], *Lo cordó* [*Lo cordó seràfic*], *Desposori de sant Francesc i la pobresa*, *Sant Francesc ressuscita un noi*, *L'infantó* [*Lo noi ressuscitat*], *Tancredo*, *Les tres regles*, *Entre els saules de la riba*, *De Perusa sant Francesc*, *Les tórtoraes*, *Lo tresor de la pobresa*, *Predicant als aucells*, *Impressió de les llagues*, *Les roses de la Porciúncula* [*Indulgència de les roses*], *Mort de sant Francesc*, *Despedida d'Assís* [*L'adéu a Assís*], *Romanceret de santa Clara*, *Lo desertor* i *Lo triomf de la Immaculada*.

Ms B (ms 380/V)

Quadern de quaranta-tres fulls amb papers encartats i engomats pel mateix Verdaguer. A la tapa anterior, en un requadre en blanc per a posar-hi el nom, hi ha una creu i l'anotació *Sant Francesch. Latín*, escrita en lletra de Verdaguer. Al llarg del manuscrit coexisteixen dos tipus de lletra; sembla, doncs, que el poeta hi treballà en dos moments separats per més de deu anys. Per tant tot fa suposar que, així com el ms a és de 1882 en la seva totalitat, el ms b és una llibreta en la qual el poeta treballà en dues tongades temporals diferents. El cos més antic pertany a 1882, és paral·lel al ms a, i fins i tot hi ha dues llistes de títols que podrien ser índexs del primer pla de l'obra.

El 1895, quan Verdaguer es va posar a treballar novament en una llibreta d'aquelles que anomenava de 'botiga oberta', ho

féu sobre la base d'un treball de 1882. La hipòtesi es reforça amb el fet que el ms b té fulls en blanc i que el segon tipus de lletra (més grossa, barroera i insegura i, normalment, amb llapis) és més freqüent en la segona part del manuscrit. De tota manera, la prova concloent és la forma dels plurals femenins que, el 1882, el poeta escrivia en '-as' (*Impressió de las llagas*) i el 1895, a cavall d'una ortografia més evolucionada, els feia en '-es' (*Impressió de les llagues*).

El contingut del ms b es pot estructurar en tres parts:

1) notes prèvies: folis 1-5. Conjunt de notes, apunts, pensaments i referències biogràfiques i bibliogràfiques—en llatí, català i castellà—sobre aspectes de la vida de sant Francesc que interessaven Verdagner. Fa constar que les anotacions són extretes de *Vita prima*, de Celano i de *Vida de sant Francesc*, de sant Bonaventura, amb una atenció especial al capítol *De Stigmatibus*. Altres referències parlen de Wading, Bolandus, Bazán, Cornejo i de la basílica de Santa Maria dels Àngels.

2) Llistes de poemes: folis 5v-6r. Dues llistes amb títols de poemes. En la primera n'hi ha catorze i en la segona divuit.¹⁴¹ Al costat de la segona llista hi ha referències bibliogràfiques.

3) esborranys de poemes: a partir del foli 6v. Hi ha esborranys i versions amb els títols següents: *Lo tresor de la pobresa*, *Los deixebles de F*, *La carrossa de foc*, *Les tres regles*, *A Sant Bonaventura*, *Lo món franciscà*, *26 de setembre de 1182*. A partir de 10v apareix la segona lletra de Verdagner (més gruixuda, barroera i amb llapis) que indica el treball fet en el manuscrit durant els primers mesos de 1895. Els esborranys són d'*In foco amor mi mise*, *Funerals*, *Lo lliri de sant Antoni*, *La mort de santa Clara*, *Himne*, segona versió d'*Impressió de les llagues*, *Preludis*, *Fra Silvestre*, *La calàndria*, *La cigala [Zigaluzet]*, *Fra Ginebre*, *Lo pelegrí*, *Qui troba un amic troba un tresor*, *Follia santa*, *Jacoponi*, *Lo gloriós sant Francesc*, *Lo violí de sant Francesc*.

141. Els catorze títols de la primera llista són: *Lo tresor de la pobresa*, *Les tres regles*, *La cítara angèlica*, *Un deixeble de sant Francesc*, *Sant Francesc s'hi moria*, *Les tórtoraes*, *La carrossa de foc*, *La Porciúncula*, *Santa Clara*, *Càntic del sol*, *La Custòdia com ho farà se. Clara [?]*, *L'adéu a Assís*, *Fra Masseo i Lo cordó*. La segona llista és formada per: *Naixement*, *Lo soldat de Jesucrist*, *La sala d'armes*, *Les tórtoraes*, *Lo carro de foc*, *Les roses de la Porciúncula*, *Sant Francesc s'hi moria*, *Lo tresor de la pobresa*, *Lo rossinyol*, *Les tres regles*, *Lo cordó*, *Greccio*, *Impressió de les llagues*, *La cítara angèlica*, *Despedida d'Assís*, *Mort*, *La Immaculada Concepció*, *Lo renegat i La vera alegria*.

Hi ha fulls només amb un títol o uns pocs versos que presenten projectes de poema no continuats: *Los tres lliris*, *Fra Gil parlava ab los...*, *Germanor*, *Sant Domingo i sant Francesc*, a la vora dels quals és corrent trobar referències bibliogràfiques que remeten a les fonts d'informació de Verdaguer.

Ms C (ms 380/III) i ms D (ms 380/IV)

Entre els quatre manuscrits de *Sant Francesc* de la Biblioteca de Catalunya no hi ha l'exemplar que Verdaguer portà a la impremta ni tampoc una còpia que sigui exacta a l'original lliurat. Ho demostren algunes variacions entre el text publicat i el que correspon als ms c i d, que són els més avançats del poema. Els descriu conjuntament, perquè tenen elements en paral·lel, tot i que el quart (ms d) sembla més polit i definitiu que no pas el ms c. Aquest tercer (ms c) s'obre amb unes pàgines de notes i apuntacions (com el ms b), continua amb quatre esborranys del pròleg de *Sant Francesc* i després inclou els poemes. El ms d, en canvi, comença amb la versió definitiva del proemi, vénen a continuació els poemes del volum i tanca amb un índex. D'entrada, repeteixo, el ms d sembla posterior i més acabat que no pas el ms c. Però no és ben bé així.

El problema sorgeix en comparar poema per poema i quan hom s'adona del gruix important de variants definitives ja incorporades al ms c. Amb tot, hi ha nombroses excepcions que contribueixen encara més al desconcert. L'alternativa que em sembla més versemblant és considerar que tots dos manuscrits foren redactats no en paral·lel, però sí de manera complementària i com una preparació molt avançada de l'exemplar manuscrit que després fou portat a la impremta. En tots dos manuscrits (ms c a partir del full 13v) el poeta acostuma a escriure només a la pàgina de l'esquerra (v) i deixa en blanc la de la dreta (r), a punt per a les correccions que calguin.

El ms c és format per cinquanta-quatre fulls a partir d'una llibreta pautaada i sense tapes, on s'han encartat altres tipus de paper i s'ha confegit un quadern casolà engomat pel mateix poeta. A

partir del foli 13v, quan comença la tercera redacció del pròleg, que és gairebé la definitiva, Verdaguer numera les pàgines en el marge superior esquerre i manté la numeració fins al full 30v, quan el manuscrit deixa de ser una còpia neta per a convertir-se en llibreta de treball per als esborranys de *La volada*, *Greccio* i la segona versió d' *Impressió de les llagues*.

El manuscrit s'inicia amb notes i apunts, i es passa després a les quatre versions del proemi (folis 6-16, amb una data sobre la primera versió, amb llapis: 21 de juliol) i als poemes: *A Sant Bonaventura*, 26 setembre de 1182, *Naixement de sant Francesc*, *Preludis*, *La sala d'armes*, *Lo tresor*, *Santa follia*, *Tancredo*, *Fra Silvestre*, *Les tres regles*, *La carrossa de foc*, *La Porciúncula*, *La becada*, *Les tórtors*, *Lo tresor de la pobresa*, *Lo desertor*, *La volada*, *Greccio*, *Lo violí de sant Francesc*, *Impressió de les llagues* (segona versió), *In foco amor me mise*, *La cítara angèlica*, *Lo lliri de sant Antoni*, *Fra Ginebre* i *Lo triomf de la Immaculada*.

El ms d és format per un quadern de tapes dures, amb aigües de color bisbe sobre un fons negre, de noranta fulls de paper pautat, i procedent de la Imprenta i Libreria de Ramón Anglada, de Vic (Plaça Major 17, i Ramada 33). A la tapa del davant hi ha un requadre per a posar-hi el nom i Verdaguer hi posà la inscripció *J.M.J. Sant Francesch*, seguida de la citació de Dant que després féu d'encapçalament al proemi: *La cui mirabil vita meglio in gloria del ciel se cantarebbe*. En el relligat del quadern s'observen interaccions posteriors com ara l'encartament dels cinc romanços de 1882 i de *Tancredo*, que s'incorporen en el lloc que els pertoca segons l'índex de l'obra.

El manuscrit comprèn: *Pròleg*, *A sant Bonaventura*, 26 setembre de 1182, *Preludis* (no porta títol), *Naixement de Sant Francesc*, *La sala d'armes* [*Lo cavaller de la Creu*], *Lo tresor*, *Desposori de sant Francesc i la pobresa*, *Follia santa* (però sense aquest títol; escrit amb llapis hi ha altres projectes de títol), *Les tres regles*, *Fra Silvestre*, *Tancredo* (full imprès), *La carrossa de foc*, *La Porciúncula*, *Visió* [*La becada*], *Les tórtors*, *Sant Francesc s'hi moria*, *Lo tresor de la pobresa*, *Lo noi ressuscitat*, *Lo desertor*, *Sant Francesc predicant als aucells*, *La indulgència de les roses*, *Greccio*, *Lo violí de sant Francesc*, *Lo pelegrí*, *Impressió de les llagues*, «*In foco amor mi mise*», *Impressió de les llagues* (versió primera de 1882),

---

La calàndria, La cítara angèlica, Despedida d'Assís, Mort de sant Francesc, Funerals, Lo cordó, Santa Clara, Fra Masseu, Lo lliri de sant Antoni, Fra Ginebre, Jacoponi, Lo món franciscà i Himne.

Són trenta-nou composicions, sense comptar la versió primera d'*Impressió de les llagues*. Vol dir que n'hi manquen quatre per arribar a les quaranta-tres de la versió definitiva. Aquestes són: *Lo gloriós sant Francesc, La cigala, La Immaculada Concepció i Goigs del beat Diego de Cádiz*. A l'índex que hi ha al final del manuscrit, però, el llistat és de quaranta poemes i hi incorpora *La cigala, La Immaculada Concepció* i els *Goigs del beat Diego de Cádiz*. A l'índex no hi figura *Lo gloriós sant Francesc* ni tampoc—segurament per un error de transcripció—*Follia santa* i *La calàndria*, les versions de les quals sí que es troben en el cos del manuscrit. Dels poemes absents al ms d, tres es troben al ms b i al ms c. Només els *Goigs del beat Diego de Cádiz* apareixen en el llibre imprès sense que se'n trobi cap rastre en els manuscrits franciscans.